O STARE DE ALARMĂ PE LIMESUL DE VEST AL DACIEI ÎN JURUL ANULUI 200

DE

N. GOSTAR

Inscripţia CIL, III, 1343, pe două coloane, aflată în secolul trecut la *Micia* (Veţel) [1], în vestul Daciei, atrage atenţia prin faptul că înregistrează mai multe trupe auxiliare, prezente aici la o anumită dată, dintre care, majoritatea nu făceau parte din garnizoana acestui castru. Încă în momentul descoperirii, textul inscripţiei era atît de mutilat, încît de pe atunci nu i se putea da o lectură satisfăcătoare. Th. Mommsen a cunoscut inscripţia numai din două copii, un ectypum trimis de C. Torma şi o copie trimisă de A. Váradi (fig. 1), datorită cărora a propus următoarea întregire: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) pro [s]alu[te] d(ominorum) n(ostrorum) [Severi] et Anton(ini) [et Getae] ...... al(a) C[a]m(pagonum) sub cur(a) Iul(ii) Teret[i]an[i] pref(ecti) eq(uitum?) s(upra?) s(criptorum?); coh(ors) I Vind(elicorum); coh(ors) II Fl(avia) Comm(agenorum); coh(ors) I Alp(inorum); n(umerus) m(ilitum) Ti. ....* [2].

Din cele două copii se poate vedea că textul nu se opreşte la N.M.TI, iar în col. b r. 8 apare din nou COH, de unde se deduce că lista trupelor auxiliare a fost mai lungă decît cea reconstituită de Mommsen. În consecinţă, avem dovada că la Micia, în timpul lui Septimiu Sever, a fost o puternică concentrare de trupe auxiliare. Motivul acestei concentrări, pe graniţa de vest a Daciei, credem că a putut fi condiţionat de o anumită situaţie de alarmă, despre care inscripţia însă (atît cît se poate deduce din textul care prezintă oarecare siguranţă) nu spune nimic [3].

---

[1] C. Torma, *Erdélyi Muzeum Egylet Évkönyvei*, I, 1860 p. 133.

[2] Th. Mommsen, CIL, III, p. 221, „Veczel rep. 1862. Extat Clausenburgi in museo". Informaţia este greşită, căci inscripţia a fost aflată înainte de anul 1862 şi nu a ajuns niciodată în Muzeul din Cluj. Inscripţia probabil că a dispărut îndată după descoperire şi singurii care au văzut-o au fost Torma şi Váradi.

[3] P. Király, *Dacia provincia Augusti*, II, Becicherecul Mare, 1894, p. 16, în timpul lui Septimiu Sever, garnizoana de la Micia era formată din „ala Campagonum, coh. I Alpinorum, coh. I Vindelicorum, coh. II Fl. Commagenorum şi numerus milit. Tit".; G. Téglás, *Hunyadvármegye földjének története*, I, Budapesta, 1902, p. 136, „străbătînd secolul al treilea soarta Daciei a devenit atît de nesigură, încît în această staţiune de frontieră, pe lîngă cohorta II Fl. Commagenorum, au apărut la Micia, împotriva barbarilor care deveniseră din ce în ce mai ameninţători, mai multe unităţi auxiliare, cum au fost: coh. I Vindelicorum, coh. I Alpinorum şi ala Campagonum şi un numerus Tr., necunoscut", iar inscripţia CIL, III, 1343, „atestă aceste

Monumentul fiind dispărut, sîntem nevoiți să reluăm examinarea inscripției numai după cele două copii, cea a lui Torma și cea a lui Váradi, singurele probe cu care se mai poate acum lucra. Menționăm de la început că ectypum lui Torma este mai complet, deși nu peste tot prezintă aceeași certitudine.

Pentru primele cinci rînduri nu este nimic deosebit de remarcat. Ar fi posibil însă ca în r. 4 col. a, în loc de ANTON să fi fost ANTONIN, scris cu ligaturi, care sînt frecvente în restul textului. R. 5 este clar că a fost martelat, iar după GETAE mai putea urma CAES sau NOB CAES, căci spațiul permite o asemenea completare.

R. 6—7 sînt cele mai dificile. În mod normal, aici a putut urma numele împărătesei Iulia Domna. Cele două copii, care sînt atît de deosebite pentru aceste două rînduri, nu lasă însă să se întrevadă că ar fi un asemenea nume. R. 6 în copia lui Torma începe cu -CVIL, din care trăsăturile literelor CV erau puțin vizibile, sigure fiind numai literele IL. În eventualitatea că au existat aceste ultime două litere, s-ar putea atunci presupune existența cuvîntului vexIL, cerut și de textul rîndurilor următoare, unde se înșiră un număr destul de mare de unități auxiliare, care puteau forma o *vexillatio*. Dar, de obicei, o *vexillatio* nu depășea efectivul de 1000 de oameni [4], ceea ce, în cazul nostru, chiar dacă unitățile nu se găseau cu tot efectivul lor la Micia, numărul a fost totuși depășit. În cazul acesta, se poate presupune *a*CVIL, deci *[a]quil(ae)*, *[a]quil(is)* (?), mai puțin probabil *[a]quil(iferi)*. În copia lui Torma urma apoi ---DEP (ligatura D+E), iar în cea a lui Váradi MNER (ligatura (M+N), încît este foarte greu de presupus ce cuvînt a putut fi în inscripție. Se exclude M*i*NER/VAE, cum s-ar deduce din copia lui Váradi. Dar, în acest al doilea cuvînt din r. 6 sigure par să fi fost numai ultimele litere EP sau ER, așa cum reiese din ambele copii și atunci se poate presupune *[signif]er(i)* (?), cu ligaturi care au putut duce la confuzia lecturilor. În cazul că admitem că în r. 6 ar fi fost dedicanții, atunci ei puteau fi *[vex]il(larii) [et signif]er(i)* (?) sau *[imaginif]er(i)* (?), dar tot atît de bine, cît și de nesigur, se poate la fel presupune *[e]qui[tes et] ped(ites)* (?), după care, în rîndurile următoare, se înșirau unitățile auxiliare din care făceau parte.

Rîndului 7, de asemenea, este greu de a i se bănui conținutul. Aici este preferabilă copia lui Váradi, VAE (în ligatură), atrasă fiind de cuvîntul AL din același rînd. Deci, grafia r. 7 a putut fi AAE=*a(l)ae* (?), scrisă în ligatură, care ar explica confuzia lui Váradi. Cuvîntul următor BAS, în ambele copii ar putea fi numele unei *alae* (?), în cazul nostru *Ba(tavorum)* (?) (poate că a existat ligatura A+T), iar litera S a putut fi semnul ∞ pentru *milliaria* (?). Dar, deși această încer-

---

trupe în timpul domniei lui Septimiu Sever, Caracalla și Geta, adică între anii 209—211"; C. Daicoviciu, *An, Com. Mon. ist., Tr.*, 1930—1931, p. 23, 33—34, „o inscripție, de pe vremea lui Sept. Sever, mutilată și, de aceea, cu greu utilizabilă fără rezerve, pomenește vreo cinci din acestea, ca unele ce au fost, pare-se în același timp, la Micia (CIL, III, 1343) [ala Campagonum, coh. I Vindelicorum, coh. II Fl. Commagenorum, coh. I Alpinorum și un num(erus) m(ihtum) Ti(biscensium ?)]. Dar și acestea, probabil nu cu tot efectivul lor, ci, mă gîndesc la posibilitatea împărțirii acestor trupe auxiliare, din acest punct central, în «stationes» și castele învecinate"; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 193, pe la sfîrșitul sec. II, garnizoana de la Micia „se compunea dintr-o ala, trei cohorte și un numerus (CIL, III, 1343)"; W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakién von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 82—83, concentrarea acestor trupe este pusă în legătură cu o stare de alarmă în partea de vest a Daciei; J. Szilágyi, *A dáciai erődrendszer helyőrségei és a katonai téglabélyegek — Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel* (Dissert. Pannonicae, II, 21), Budapesta, 1946, p. 8—9, crede că toate aceste trupe din CIL, III, 1343, făceau parte din garnizoana castrului de la Micia pe la începutul sec. III.

[4] R. Cagnat, *DA*, V, p. 776.

Torma

a.

I · O · M
PRO · /AV//
D · D · N · N
////· E · ANTON
//////
/ VIL · ///ÆP
//O · BAS A · CM
SVB · CVR · IVL
TERETN · PREF
E^c · SS · COH · I · VIND

b.

COH · TI · FL · COM
M · COH · T AP//
N · M · TIT////
/ERM//////
//ISTR///////
//S/////////
/MO///I//
///VS · COHI//
/////G////

Váradi

a.

TON
. . . . . .
. . . MNER
VÆ BAS Λ CAM
SVB · CVR · IVL
ERIN · PREF
COSS · COH · VIND

b.

COH ITFL · COM
M · COH APΙ
N · M · THR . . .
ERM
..ISTR . . .

Fig. 1

care nu este decît rezultatul unei presupuneri, îndeajuns de forțată, în împrejurarea de față nu vedem însă o dezlegare mai izbutită. În continuare avem AL (ligatură) și CM la Torma, dar CAM (A+M) la Váradi, deci *al(a) Cam(pagonum)*.

R. 8—10, SVB. CVR. IVL / TERETN PREF / Ec. SS la Torma și SVB. CVR. IVL / ERIN. PREF / CoSS la Váradi, prezintă aceleași dificultăți. Atît TERETN (ligatura R+E) cît și ERIN credem că sînt greșite, deși Mommsen a reconstituit Teret[i]an[i], deoarece în inscripție ar fi A+N. Varianta Torma PREF / Ec. SS, Mommsen a citit-o *pref(ecti) eq(uitum?) s(upra?) s(criptorum?)*. Varianta CoSS pare să contribuie totuși cu ceva la clarificarea textului, în sensul că CoH (scris probabil cu ligatura O+H și cu O mai mic, cum se vede peste tot în restul inscripției) ar fi devenit CoS la Váradi și deci am avea aici CoH S (?). Unitatea următoare, *coh(ors) I Vind(elicorum)*, este transmisă în două variante, forma corectă fiind în copia lui Torma.

Col. b r. 1—2, cu neînsemnate variante, concordă în cele două copii. Relevăm aici lectura ALPI a lui Váradi, ca fiind mai completă și deci întregirea: *coh(ors) II Fl(avia) Com- / m(agenorum) coh(ors) I Alpi[n(orum)]*. R. 3, N.M.TIT la Torma și N.M.THR la Váradi, introduce lista unităților auxiliare *numeri* și, după cît a observat Mommsen din ectypum, lectura trebuie corectată în N.M.TII ---, de unde mai tîrziu s-a dedus N.M.TIB și deci, ținînd seama de spațiu, *n(umerus) M(aurorum) Tib[isc(ensium)]*[5], după care trebuia să urmeze din nou N, inițiala unui alt *numerus*. R. 4, —ERM la Torma, dar CERM la Váradi, legat de r. 3, se întregește fără dificultate prin *n(umerus) Germ[an(icianorum)]*, unitate cunoscută în Dacia[6]. R. 5. --ISTR (astfel în ambele copii), în mod neîndoielnic, face parte tot din numele unei unități auxiliare. Ne putem gîndi la *cohors III campestris*[7], lectură respinsă de Mommsen, care atrage atenția că literele ISTR sînt sigure în inscripție[8]. Însă cazuri unde litera E este înlocuită cu I se mai întîlnesc în provinciile dunărene[9], așa încît, nu vedem nici o dificultate pentru a reveni la lectura *camp*ISTR. Dar, acest rînd, ținînd seama de cel anterior, se poate completa prin *[n(umerus) camp]istr[or(um)]*, unitate de asemenea, cunoscută, ca fiind prezentă în Dacia romană[10]. Nu putem încerca nimic sigur pentru r. 6. Literele MO din r. 7 nu credem că fac parte din *coh. I Montanorum*, căci această unitate nu se găsea în Dacia în momentul redactării inscripției[11]. Urmînd succesiunea de mai sus, ar fi putut figura și aici tot un *numerus*. În Dacia se cunoaște un *numerus Maurorum Optatianensium*, care este abreviat prin sigla NMO[12], ceea ce ar putea duce la presupunerea că inscripția ar fi înregistrat și acest *numerus*. Dar, numai aceste două litere, atît de izolate, nu ne dau certitudinea că fac parte din numele acestei unități[13]. În același rînd, se mai vede litera sau cifra I, probabil de la o *cohors*, al cărei nume continua în rîndul următor. La fel de greu este de presupus ce ar putea ascunde în r. 8

---

5 Christescu, *op. cit.*, p. 198; T. Rowell, *RE*, XVII, 2546—2547; Wagner, *op. cit.*, p. 209—210, ar fi *Mauretanorum* în loc de *Maurorum*; cf. C. Daicoviciu, *Sargetia*, II, 1941, p. 120.

6 Christescu, *op. cit.*, p. 196; Wagner, *op. cit.*, p. 206.

7 Christescu, *op. cit.*. p. 184; Wagner, *op. cit.*, p. 116, unitatea se găsea în Dacia în anul 110; cf. K. Kraft, *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten an Rhein und Donau* (Dissert. Bernenses, I, 3), Berna, 1951, p. 82—83.

8 Mommsen, CIL, III, p. 221.

9 H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960, p. 60—63.

10 Christescu, *op. cit.*, p. 196; Rowell, *op. cit.*, 2544; Wagner, *op. cit.*, p. 205; cf. Kraft, *ibidem*.

11 G. Forni, *Athenaeum*, N. S. XXXVI, 1958, p. 193, nota 102.

12 Christescu, *op. cit.*, p. 198; Rowell, *op. cit.*, 2547; Wagner, *op. cit.*, p. 209.

13 În ectypum lui Torma nu se vede semnul punctuației între M și O, cum este cazul în r. 3 pentru N. M. TIT (vezi fig. 1).

literele VS. Să fie o *coh.----Augus(ta)?* Dar aici, în loc de VS, Mommsen a văzut VE în ectypum lui Torma [14] și în cazul acesta în inscripție ar fi putut fi VE*t* (probabil cu ligatura E+T), deci o *coh(ors) I-- / ---ve[t(erana)]* (?). Urma apoi din nou o COH I--, iar în ultimul rînd un singur G, despre care nu putem afirma dacă face parte sau nu din numele cohortei care începe în rîndul penultim.

Încheind această analiză, propunem următoarea întregire: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / pro [s]alu[te] / d(ominorum) n(ostrorum) / [Severi] et Anton[in(i)] /* [5] *[et Getae Caes(aris)] / -------- / a[l]ae Ba[t(avorum] (milliariae) (?), al(ae) Cam(pagonum) / sub cur(a) Iul(ii) / TERETN pr(a)ef(ecti), /* [10] *coh(ortis) S (?), coh(ortis) I Vind(elicorum), // coh(ortis) II Fl(aviae) Com / m(agenorum), coh(ortis) I Alpi[n(orum)], / n(umeri) M(aurorum) Tib[isc(ensium), n(umeri)] / Germ[an(iciano-rum), n(umeri) ca /* [5]*mp]istr(orum) ------ / --S------- / -MO---I-- / ---VS, coh(ortis) I-- / -----G----.*

Altarul deci a fost pus de soldații (poate *equites et pedites)* ori gradații *(vexillarii et signiferi)* a mai multor unități auxiliare ale Daciei, dedicația făcîndu-se *sub cura* unui *praefectus alae I (Hispanorum) Campagonum,* ceea ce nu înseamnă că această armată, formată de unitățile din inscripție, se află sub comanda acestui *praefectus* [15]. Important este faptul că la Micia, în momentul ridicării altarului, se găseau următoarele unități:

1-*ala I Bat(avorum) (milliaria)?*
2-*ala I (Hispanorum) Cam(pagonum),*
3-*coh(ors) S ?,*
4-*coh(ors) I Vind(elicorum) (milliaria),*
5-*coh(ors) II Fl(avia) Comm(agenorum),*
6-*coh(ors) I Alpin(orum),*
7-*n(umerus) M(aurorum) Tibisc(ensium),*
8-*n(umerus) German(icianorum),*
9-*n(umerus) campistror(um),*
10-*coh(ors) I ----G----*

In total, două *alae,* cinci *cohortes* și trei *numeri.* S-ar putea ca în col. b r. 4—7 să fi fost trei *numeri,* dintre care unul a putut să fie *numerus Maurorum Miciensium* atestat la Micia în vremea lui Septimiu Sever [16], iar în r. 7—9 încă o cohortă. În felul acesta, numărul auxiliilor din inscripție s-ar fi putut ridica la maximum 14 unități. Din acest mare număr de unități auxiliare aflate la Micia, în momentul ridicării monumentului, numai *ala I (Hispanorum) Campagonum* și *cohors II Flavia Commagenorum (equitata sagittariorum)* făceau parte din garnizoana acestui castru [17], la care mai adăugăm și un *numerus Maurorum Miciensium,* al cărui nume îl bănuim că a fost scris în rîndurile devenite ilizibile.

Celelalte unități din inscripție, în mod sigur, nu au făcut parte niciodată din garnizoana Miciei. Astfel, în cazul că în col. a r. 7 a fost *ala I Batavorum,* această

---

14 Mommsen, *ibidem.*

15 Din inscripție am putea înțelege că *Iul.* TERETN era *praefectus alae I (Hispanorum) Campagonum* și dintre comandanți numai el este amintit, ca fiind mai mare în grad decît ceilalți *praefecti* ai cohortelor sau *praepositi* ai numerilor, din care cauză *sub cura* acestuia se dedică monumentul. Totuși nu s-ar exclude ca *Iul.* TERETN, să fi avut comanda temporară și provizorie a acestor auxilii, căci el era *praefectus* al unei ale ce stătea la Micia și deci unitatea se găsea aici cu efectivul complet.

16 Christescu, *op. cit.,* p. 198; Rowell, *op. cit.,* 2547; Wagner, *op. cit.,* p. 208—209; Daicoviciu, *ibidem.*

17 Christescu, *op. cit.,* p. 179, 185; Wagner, *op. cit.,* p. 49—50, 124—126.

unitate auxiliară de cavalerie își avea garnizoana la Războieni, la sud de *Potaissa* [18]. *Cohors I Vindelicorum* este de căutat, fie la *Tibiscum*, fie în altă parte [19], dar în nici un caz nu pare să fi staționat un timp prea îndelungat la Micia. Despre *cohors I Alpinorum* știm că stătea pe limesul răsăritean al Daciei, documentată epigrafic în castrele de la Înlăceni, Sărățeni și Călugăreni [20]. Celelalte unități de *numeri*, cum a fost *numerus Maurorum Tibiscensium*, după cum îl arată numele, stătea la *Tibiscum* [21], iar *numerus Germanicianorum* în castrul de la Orăștioara de Sus [22]. Nu avem încă nici o știre despre garnizoana acelui *numerus campistrorum* [23], dar sigur că nu făcea parte din garnizoana Miciei.

In eventualitatea că în col. a r. 10 a fost COH S, atunci s-ar putea ca aici să fie vorba despre *coh(ors) (I) s(agittariorum milliaria)* (?), cunoscută în sec. III numai la *Drobeta* [24].

Ar fi posibil ca tot în această vreme să se găsească la Micia și *ala I Bosporanorum*, cunoscută aici din două inscripții [25], a cărei castru permanent a fost însă la Cristești [26], în centrul Daciei.

Ceea ce devine însă foarte semnificativ, este că în inscripția CIL, III, 1343, nu vedem nici o unitate auxiliară de pe limesul vestic (cu excepția alei și cohortei care staționau la Micia) sau nord-vestic al Daciei. Cu alte cuvinte, lipsesc din lista inscripției unitățile Daciei Porolissensis. Mai observăm lipsa auxiliilor din Oltenia (dacă facem abstracție de *coh. I sagitt mill.* de la Drobeta, a cărei prezență în inscripție nu este de loc asigurată), precum și a celor din Banat, cu excepția acelui *n. Maur. Tibisc.* Putem deci afirma, de pe acum, că în lista inscripției figurau auxiliile Daciei Apulensis.

Ne întrebăm acum, care a putut să fie cauza acestei concentrări de trupe auxiliare, de pe limesul răsăritean și din interiorul provinciei, tocmai la Micia? Chiar dacă am admite că în inscripție se menționează o *vexillatio*, formată în scopul unor lucrări de caracter defensiv pe limesul de vest al Daciei, nu vedem totuși rostul unei concentrări atît de masive pentru efectuarea unor asemenea lucrări. Nici nu se poate constata azi ce s-ar fi putut construi la Micia, sau în împrejurimi, încît să fi cerut ajutorul unui număr atît de mare de oameni.

Cel de al doilea document, relativ la situația limesului apusean al Daciei în timpul lui Septimiu Sever, este inscripția CIL, III, 1393, aflată în apropiere de *Germisara* (Cigmău), localitate situată, ca și Micia, tot pe cursul mijlociu al Mureșului și nu departe de aceasta. Th. Mommsen publică inscripția, pe care el nu o văzuse, după copiile lui J. F. Neigebaur, A. Fodor, M. J. Ackner — J. Müller și C. Torma, toate cu unele însemnate deosebiri. După Mommsen, care urmează pe Torma, textul ar fi următorul: *Fortuna[e] / pro salute / (trium) Aug(ustorum) n(ostrorum) /*

---

[18] Christescu, *op. cit.*, p. 178; Wagner, *op. cit.*, p. 16—17.

[19] Christescu, *op. cit.*, p. 191; Wagner, *op. cit.*, p. 196—199; D. Protase, *Dacia*, N. S., VI, 1962, p. 58, în prima jumătate a sec. III probabil în partea orientală a Daciei superioare.

[20] Christescu, *op. cit.*, p. 182—183; Wagner, *op. cit.*, p. 82—83; Protase, *Acta Musei Napocensis*, II, 1965, p. 212—214.

[21] Christescu, *op. cit.*, p. 198; Rowell, *op. cit.*, 2546—2547; Wagner, *op. cit.*, p. 209—210.

[22] C. Daicoviciu, N. Gostar, H. Daicoviciu, *Materiale și cercetări arheologice*, VI, 1959, p. 350—353; C. Daicoviciu, *Atti del III Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina*, Roma, 1959, p. 196.

[23] Christescu, *op. cit.*, p. 196; Rowell, *op. cit.*, 2544; Wagner, *op. cit.*, p. 206.

[24] Christescu, *op. cit.*, p. 190; D. Tudor, *Oltenia Romană* [2], București, 1958, p. 274.

[25] CIL, III, 1344; Daicoviciu, *An. Com. Mon. ist., Tr.*, 1930—1931, p. 38.

[26] Christescu, *op. cit.*, p. 178; Wagner, *op. cit.*, p. 17—20.

L. Octavius I[u] / ⁵ lianus co(n)s(ularis) II [I] / Dac(iarum) fieri [iu]ssit, / instante [Ae] l(io ?) Ge / m(ino ?) Ant(onio) [p]rae[f(ecto) à] lae / Astu[r(um)]......b. Inscripția se află în Muzeul regional din Deva și păstrează un text mult mai șters decît în veacul trecut cînd au copiat-o epigrafiștii menționați mai sus. Dacă primele cinci rînduri nu prezintă dificultăți, rîndurile următoare sînt neisgure și — chiar cu ajutorul copiilor, — cu greu s-ar mai putea reconstitui textul, pe care l-am crede, autentic.

Reproducem mai jos inscripția, așa cum se prezintă acum, după copia și fotografia noastră (fig. 2).

FORTVNA—
PRO SALVTE
AVGG— NN—
L OCTAVIVS I—
LIAN—— COS II—
DAC ——— VSS
INS————LCE
MN————AE
ASTV————B

Fig. 2

Suprafața scrisă a altarului a suferit o perforație, destul de adîncă, înainte de a se scrie textul și atunci în locul perforat s-a introdus o altă piatră din rocă de slabă consistență, din care cauză, curînd literele s-au șters. Astfel, în r. 6, după DAC, la Fodor apare ---O, la Neigebaur nimic, la Ackner-Müller ET-VSS-, la Torma FIERI I/SSIT, de unde Mommsen a dedus *fieri iussit*; în starea actuală a inscripției, după DAC nu se mai vede nimic și numai la sfîrșitul rîndului reapar destul de clar literele VSS. În r. 7, la Fodor ----AE, la Neigebaur NS---LC-, la Ackner — Müller INS-LGI, la Torma INSTANTE.LGE, cum a admis și Mommsen; acum, din acest rînd, se mai observă literele INS------LCE. În r. 8, la Fodor nimic, la Neigebaur V-C-----E-, la Ackner-Müller IVALN-ALAE, la Torma MANT *p*RAE*f* *a*LAE, admisă de Mommsen; acum se mai vede MN-------AE. În ultimul rînd, la Fodor nimic, la Neigebaur AS---B, la Ackner-Müller ASTVR-B, la Torma ASTV-------B și tot atît se mai vede și acum. După cum observăm, puțină siguranță pre-

zintă, pentru unele rînduri, întregirea textului din partea lui Mommsen, care s-a folosit peste tot de copia lui Torma. Singurul rînd dintre cele aduse în discuţie, care nu lasă îndoială asupra lecturii, este r. 9, ASTV; deci, din r. 8—9 poate fi citit *al*AE / ASTV*r(um)*.

Ne oprim deocamdată la constatarea că din inscripţie reiese prezenţa la Germisara al unui *praefectus alae Asturum*. Această *ala*, ca şi în cazul unităţilor de la Micia, nu-şi avea garnizoana la Germisara. Acum, *ala Asturum* se găsea fie la Hoghiz, fie undeva pe limesul răsăritean al Daciei [27]. Altarul, fiind dedicat divinităţii Fortuna tocmai la Germisara [28], din ordinul guvernatorului (*fieri iussit* — în cazul că restituirea lui Mommsen rămîne cea valabilă) şi fiind de faţă un *praefectus alae Asturum*, pentru sănătatea lui Septimiu Sever şi a celor doi fii, pare să prezinte o legătură cît se poate de evidentă cu inscripţia CIL, III, 1343, de la Micia. Nu pare probabil ca ridicarea celor două altare să se fi făcut cu ocazia vizitei lui Septimiu Sever, din anul 202, în provinciile dunărene, mai ales că în itinerariul său nu figura provincia Dacia.

Izvoarele nu fac nici o aluzie la vreun eveniment de ordin extern care să fi dus la un conflict şi în care să fi fost angajată armata Daciei. Este tot atît de greu să admitem eventualitatea că în timpul războaielor duse împotriva uzurpatorilor, o parte din armata Daciei nefiind în provincie, barbarii să-i fi atacat frontierele, mai cu seamă că ambele inscripţii datează dintr-o vreme cînd aceste războaie se terminaseră.

Ecoul unui eveniment de ordin extern, care să fi luat proporţia unui adevărat conflict pe limesul de vest al Daciei, nu-l vedem consemnat de nici un izvor literar. Dio Cassius vorbeşte într-un pasaj, cu caracter anecdotic, despre o mare mişcare a «sciţilor» [29], dar este greu de presupus ca prin aceşti sciţi să se fi înţeles neamurile de la apus de limesul dacic. Al doilea izvor, ce ar putea face aici obiectul unei discuţii, este informaţia din cronica lui Hieronymus, care, pentru anul *ab Abr. 2213*, care cade în timpul domniei lui Septimiu Sever, notează *Iudaicum et Samariticum bellum motum* [30]. Acelaşi eveniment este înregistrat de Orosius [31] şi Michael Syrus [32] şi apoi de cronicile iudeo-arabe din sec. XIII [33], toate pornind însă

---

27 Christescu, *ibidem*; Wagner, *op. cit.*, p. 10; Gostar, *Arheologia Moldovei*, IV, 1966, p. 179.

28 Nu credem că prezenţa lui L. Octavius Iulianus, guvernatorul Daciei, la Germisara s-ar putea pune în legătură cu vizita acestuia la staţiunea termală de la Geoagiu-Băi, căci inscripţia a fost găsită cu totul în altă parte, spre nord-est de localitatea Geoagiu, pe dealul Pedeapsa, după cum informează J. F. Neigebaur (Téglás, *op. cit.*, p. 122). Nu avem informaţii ce a putut fi pe dealul Pedeapsa, unde s-a găsit altarul.

29 Dio Cass., 75, 3, 1, ed. Boissevain, p. 340.

30 R. Helm, *Eusebius Werke siebenter Band. Die Chronik des Hieronymus — Hieronymi Chronicon*, Berlin, 1956, p. 211; de aici informaţia a fost preluată de Prosper Tiro (*Monumenta Germ. histor., Auct. Ant. 9 Chronica*, I, 434, Berlin, 1877), *Severo IIII et Antonino bellum Iudaicum et Samariticum* şi de Marianus Scotus, *Chronicon*, III, 207 (ed. Pertz Hannov, *Monumenta Germ. histor.*, VII, Berlin, 1844).

31 Oros., 7, 17, 3, *Iudaeos et Samaritas rebellare conantes ferro cohercuit*.

32 Michael Syrus, *Chronicon*, VI, 7 (ed. Chabot, I, p. 187), „en la première année de son règne, il y eut une guerre violente contre les Juifs et les Samaritains".

33 Bar Hebraeus (Abul-Faradj), *Chron. syriac.* (ed. Bruns-Kisch, p. 60), „anno eius primo bellum gravissimum exortum est inter Iudaeos et Samaritanos", din eroare vorbeşte de un război între iudei şi samariteni; cronica lui Mahbub, în *Patrologia Orientalis*, VII, 4, 67 (ed. R. Graffin şi F. Nau, Paris, 1903), în anul al XIII-lea a lui Severus „des difficultés éclatèrent entre les Juifs et le Samaritains; ils se firent la guerre, et un grand nombre en fut tués des deux côtés" (J. Juster, *Les Juifs dans*

de la notița lui Hieronymus. S-a constatat însă că un *Iudaicum bellum* în timpul lui Septimiu Sever nu a avut loc, în realitate, fiind vorba de un fals strecurat în *vita Severi*, 16, 7 din Historia Augusta [34], de unde a fost preluat de Hieronymus [35]. În ce privește însă cuvîntul *samariticum*, el apare în manuscrisele cronicei lui Hieronymus în mai multe variante. Astfel, în codex Oxoniensis Bodleianus (datează din sec. V) este *sarmaticum*, în codex Lucensis (sec. VIII), *samaraticum*, iar în codex Bernensis 219 (sec. VIII) *samariticum* [36]. Să fie oare grafia autentică cea din codex Oxoniensis Bodleianus, care la rîndul lui este unul din cele mai vechi codice al textului cronicei lui Hieronymus? Dar chiar dacă ar sta lucrurile astfel, numai cu o asemenea emendare de lectură, lipsită de probe mai concrete (celelalte codice cunosc numai *samariticum*), cu greu s-ar face dovada unui *Sarmaticum bellum* pe timpul lui Septimiu Sever [37].

Cîteva tezaure de monede aflate în Transilvania și Banat, deși numărul lor nu este mare, ar putea totuși fi puse în legătură cu același eveniment. În 1904, în

---

l'Empire Romain. Leur condition juridique, économique et sociale, II, Paris, 1914, p. 195—196; J. Hasebroek, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus*, Heidelberg, 1921, p. 70).

[34] SHA, *vita Severi*, 16, 7, *filio sane concessit, ut triumpharet; cui senatus Iudaicum triumphum decreverat, id circo quod et in Syria res bene gestae fuerant a Severo.*

[35] Hasebroek, *op. cit.*, p. 71, „aber in Wahrheit ist Sev. 16, 7 nur ein Phantasienprodukt des überarbeitenden Fälschers. Der «Iudaicus triumphus» ist Titus Triumph. Von ihn weiss der Fälscher aus Sueton Tit. 6 triumphavit cum patre, und Eutrop. 7, 20, hic cum filio Tito Hierosolymis triumphavit (vgl. Dio, 66, 7, 2)". După Th. Reinach, *Textes d'auteurs grecs et romains relatifs au judaisme, réunis, traduits et annotés*, Paris, 1895, p. 345, nota 1 și după H. Graetz, *Geschichte der Juden von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart* [2], IV, Berlin 1906, p. 226, triumful iudaic se referă la represiunea briganzilor — ληστής, de sub conducerea unui oarecare *Claudius* (Dio Cass., 75, 2, 4), dar Juster, *op. cit.*, p. 196, admite că este vorba despre o revoltă comună a iudeilor și a samaritenilor. Totuși într-un papyrus, publicat în colecția *Pap. Oxyrh.*, IV, 705, 31 sqq, din anul 202 ni se spune că la *Oxyrhynchus* în acest an se sărbătorea victoria împotriva iudeilor; documentul mai vorbește despre o συμμαχία, pe care oxyrhynchiții au furnizat-o romanilor κατὰ τὸν Εἰουδαίους πόλεμον. Un *Iudaicum bellum* în anul 202 a fost totuși pus la îndoială. Astfel după P. Meyer, *Klio*, 7, 1907, p. 132 sqq. și W. Thiele, *De Severo Alexandro*, Leipzig, 1909, p. 77, sărbătoarea victoriei din papyrus s-ar referi la o represiune împotriva iudeilor din Egipt; după U. Wilcken, *Archiv für Papyrusforschung*, IV, 379, 2, și *Zum Alexandrinischen Antisemitismus*, Leipzig, 1909, p. 13, ca și E. Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi* [4], III, Leipzig, 1909, p. 48—49, ar fi o aluzie la războaiele lui Traian; mai apoi L. Mitteis-U. Wilcken, *Gründzüge und Chrestomathie der Papyruskunde*, I, Leipzig, 1912, p. 65, papyrusul s-ar referi la războaiele lui Hadrian (cf. Juster, *ibidem* și Hasebroek, *op. cit.*, p. 70—72). Relativ la politica și atitudinea binevoitoare a lui Septimiu Sever față de iudei a se vedea cele remarcate de Hasebroek, *op. cit.*, p. 71 și M. Fluss, *RE*, II, A, 1998—1999.

[36] Helm, *ibidem*.

[37] Dacă pentru *Iudaicum bellum* din cronica lui Hieronymus și *Iudaicum triumphum* din vita Severi s-a găsit o explicație, în schimb nu s-a putut limpezi *Samariticum bellum* din aceeași cronică ca și din cele de mai tîrziu. În felul cum apare informația lui Hieronymus se poate deduce că cronicarul a avut în vedere un singur război, împotriva iudeilor și a samaritenilor și, în ce privește aceștia din urmă, el s-a referit tot la o populație din Palestina și nici decum la sarmați. Pentru situația Samariei în vremea lui Septimiu Sever a se vedea din nou referințele și analizele lui Hasebroek, *op. cit.*, p. 72.

împrejurimile orașului Timișoara, s-a aflat un tezaur cu monede de la Vitellius pînă la Pertinax. La Băița, în regiunea minelor de aur din vecinătatea Miciei, s-a descoperit un tezaur cu monede de la Traian pînă la Septimiu Sever. De la Alecuș (raion Tîrnăveni), se cunoaște un tezaur cu monede de la Vespasian pînă la Septimiu Sever. Nu de mult s-a descoperit la Lujerdiu (raion Gherla) un tezaur de monede care începe cu Traian și sfîrșește tot cu Septimiu Sever [38]. Două tezaure, cel de lîngă Timișoara și cel de la Băița, îngropate în apropierea limesului de vest al Daciei, ar fi o dovadă că pericolul venea din această parte. Dar, numărul destul de redus de asemenea tezaure, în special în vestul Daciei, nu ne îndreptățește încă să presupunem că ele au fost îngropate cu ocazia unui eveniment datorit pericolului ce ar fi venit din afara Daciei.

Din inscripțiile Daciei, din vremea lui Septimiu Sever, nu se poate deduce nimic precis despre un conflict la frontierele provinciei. Menționăm însă că la Micia, în anul 204, a fost refăcut templul zeilor mauri [39] și tot aici a fost aflat altarul dedicat lui *Hercules invictus*, pentru sănătatea lui Septimiu Sever și a celor doi fii (anii 199—209) [40]. Că Micia, ca așezare civilă *(pagus)*, a avut de suferit de pe urma atacurilor venite din afara Daciei, s-ar putea dovedi prin două fragmente ale unei inscripții funerare, din care deslușim cuvintele *et in bellis corpo---* [41].

O stare de alarmă pe limesul dunărean, după cum se presupune, ar fi fost înregistrată de documentele epigrafice din cele două provincii pannonice, ceea ce ar fi prilejuit vizita din anul 202 a împăratului Septimiu Sever [42]. Dacă s-ar dovedi acest lucru, atunci n-ar putea fi exclusă o amenințare și înspre Dacia din partea sarmaților iazygi, care, pînă în cele din urmă, să fi dus la un conflict cu caracter local. În felul acesta, putem explica concentrarea mai multor unități auxiliare la Micia, tocmai în locul pe unde se putea pătrunde mai ușor în provincia Dacia. Desigur însă că întreaga noastră argumentare suferă mult din cauza condițiilor cu totul nesatisfăcătoare de conservare a celor două documente epigrafice, discutate mai sus. În cazul că altarul de la Micia a fost dedicat de soldații (gradații sau ofițerii) alelor, cohortelor și numerilor din inscripție, atunci unitățile se găseau la Micia cu partea cea mai mare a efectivului, care atingeau proporția unei armate de maximum 7 000—8 000 de oameni. Dar, foarte probabil, efectivul nu s-a ridicat la o asemenea cifră.

Singura concluzie ce se desprinde din cele discutate mai sus este că numărul de 10 pînă la 14 unități auxiliare concentrate la Micia, pledează pentru situația unei stări de război în vestul Daciei. De asemenea, numele guvernatorului C. Octavius Iulianus în inscripția de la Germisara ne face să bănuim că frontiera dacică era într-adevăr amenințată în acest sector.

Cu toate rezervele, pe de o parte, dar și cu argumente, pe de altă parte, se poate deci susține un conflict cu caracter local pe limesul apusean al Daciei. Inscripția CIL, III, 1343, arată că acest conflict a putut avea loc între anii 198—208 [43]. Atacul barbarilor pe limesul pannonic ar fi avut loc între anii 196—201 [44]. Tezaurul de lîngă Timișoara se încheie cu o monedă din anul 193, iar cel de la Lujerdiu cu o monedă din 194. Starea accentuată de uzură a ultimei monede dovedește că tezau-

---

38 E. Chirilă, *Studii și cercet. de numism.*, III, 1960, p. 405—431.

39 C. Daicoviciu, *Sargetia*, II, 1941, p. 117—125.

40 CIL, III, 1340.

41 CIL, III, 1391.

42 J. Fitz, *Acta Arch.*, XI, 1959, p. 253 sqq.

43 În CIL, III, 1343, numai Septimiu Sever și Caracalla sînt *domini nostri*, adică *Augusti*, iar Geta este numai *Caesar*. Septimiu Sever și Caracalla sînt *imperatores* și *Augusti* între anii 198—208, cînd Geta era numai *Caesar*.

44 Fitz, *op. cit.*, p. 255.

rul de la Lujerdiu a fost îngropat la cîţiva ani mai tîrziu [45]. Mişcarea «sciţilor» amintită de Dio Cassius ar fi avut loc la anul 196 [46]. O dată mai precisă s-ar putea deduce din inscripţia CIL, III, 1393, de la Germisara, care se datează între anii 200—201, cînd L. Octavius Iulianus a stat la cîrma provinciei [47], ceea ce ne obligă să admitem că evenimentul a avut loc în unul din aceşti doi ani. Poate datorită unor asemenea evenimente se explică şi graba lui Septimiu Sever de a reveni din Orient, cînd este prezent la *Sirmium* în ziua de 18 martie 202 [48].

Pe drumul de pe valea Mureşului, pe unde se intra în Dacia venind dinspre Cîmpia Tisei, acolo au fost deci concentrate unităţile auxiliare de cavalerie: *ala I Asturum, ala I Batavorum (milliaria) (?), ala I Bosporanum, ala I Hispanorum Campagonum*; unităţile auxiliare de infanterie: *coh. I Alpinorum, coh. II Fl. Commagenorum, coh. I Vindelicorum (milliaria)* şi altele, precum şi *n. campistrorum, n. Germanicianorum, n. Maurorum Tibiscensium.* Deşi nu figurează în cele două texte epigrafice, nu au putut lipsi de la această acţiune: *numerus Maurorum Miciensium* (stătea tocmai la Micia), *numerus peditum singularium Britannicorum* (stătea la Germisara), propabil şi *numerus Maurorum* HISP (undeva prin Munţii Apuseni). Comanda acestor trupe, care, după cum afirmam, formau armata Daciei Apulensis, o avea *L. Octavius Iulianus consularis III Daciarum*, căruia îi va fi revenit şi conducerea operaţiilor.

Neliniştea şi frămîntarea care ar fi cuprins populaţiile din vecinătatea Daciei şi provinciilor pannonice în anii domniei lui Septimiu Sever, după unii istorici maghiari, ar fi fost cauzată de pătrunderile înspre aceste regiuni a neamurilor gotice. Această explicaţie este în general admisă, deşi înaintarea spre sud a goţilor în această vreme se făcea cu totul în altă direcţie. Mai curînd ar fi să presupunem deplasările neamurilor gepide în direcţia frontierei de nord şi de vest a Daciei, cu care romanii au putut ajunge în contact încă în anii domniei lui Commodus. Astfel în cronica lui Malalas (dacă se exclude posibilitatea unui anacronism din partea cronicarului bizantin) se aminteşte că în anul 184 Clodius Albinus, pe atunci guvernatorul Daciei sau comandantul unei legiuni din Dacia, a luptat împotriva gepizilor [49].

---

[45] Chirilă, *op. cit.*, p. 430.

[46] După cronologia stabilită de U. Ph. Boissevain, *Cassii Dionis Cocceiani historiarum Romanarum quae supersunt*, III, Berlin, 1901, p. 340. Deşi poate că n-ar mai fi cazul să revenim, mai adăogăm aici că *Iudaicum et Samariticum bellum*, după cronica lui Hieronymus, a avut loc la 197 (Helm, *op. cit.*, p. 211); la Orosius, 7, 17, 3, *Iudaeos et Samaritas rebellare* după victoria repurtată asupra lui Niger şi înaintea războiului cu parţii; la Prosper Tiro *bellum Iudaicum et Samariticum* este precizat *Severo IIII et Antonino*, adică în anul 202; la Michael Syrus şi la Bar Hebraeus războiul a avut loc în primul an al domniei lui Septimiu Sever, adică în anul 193; în cronica lui Mahbub în anul al 13-lea a domniei, adică în anul 205; în vita Severi, 16, 7, *Iudaicum triumphum* este înainte de fraza *data virili toga filio maiori secum cum consulem designavit*, care a avut loc în anul 202 (E. Hohl, *Scriptores historiae Augustae*, I, Leipzig-Teubner, 1927, p. 149).

[47] Guvernarea lui L. Octavius Iulianus a fost dedusă din inscripţia CIL, III, 1308, din anul 201, după care A. Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien* (Dissert. Pannonicae, I, 20), Budapesta, 1944, p. 58—59, propune anii 200—201. În inscripţia CIL, III, 1395, de la Germisara, deşi apare AVGG[G] NN[N], totuşi Geta nu este decît *Caesar* şi deci guvernarea lui L. Octavius Iulianus în nici un caz nu putea dura pînă în anii 209—211, cînd Geta devine şi el *Augustus.*

[48] Codex Iustinianus, II. 32, 1; Hasebroek, *op. cit.*, p. 127; Fitz, *op. cit.*, p. 239.

[49] Malalas, *Chron.*, XII, ed. Dindorf, p. 291; cf. C. Diculescu, *Die Gepiden*, Leipzig, 1922, p. 19; D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454—568 u.Z.)*, Budapesta, 1961, p. 10. Dio Cass., 72, 8, 1, Clodius Albinus şi Pescenius Niger luptă împotriva barbarilor de dincolo de frontierele Daciei; cf. Stein, *op. cit.*, p. 50—51.